

Rječotvorne tendencije u novotvorenica iz razdoblja NDH

Špoljarić, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:596833>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ivan Špoljarić

**Rječotvorne tendencije u novotvorenica iz
razdoblja NDH**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ivan Špoljarić
Matični broj: 0009066546

Rječotvorne tendencije u novotvorenica iz razdoblja NDH

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Kristian Novak

Rijeka, 15. rujna 2017.

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. OBILJEŽJA JEZIČNE POLITIKE U NDH.....	3
2.1. Politizacija hrvatskog jezika kroz povijest	3
2.2. Hrvatski jezik u NDH	4
2.2.1. Rječnik, gramatika i pravopis	6
2.3. Jezični purizam.....	9
2.3.1. Purizam u hrvatskom jeziku - povijesni pregled.....	10
2.3.2. Puristički pristup leksiku u NDH.....	13
3. NOVOTVORENICE	16
3.1. Kategorije novotvorenica.....	17
3.2. Tvorba novotvorenica	19
4. METODOLOGIJA I KORPUS	21
5. ANALIZA	23
6. ZAKLJUČAK	29

1. UVOD

Hrvatski je jezik, uz kulturu i povijest, jedno od osnovnih obilježja identiteta hrvatskog naroda. Hrvatski jezik je kroz povijest prolazio kroz mnoge promjene. Bio je u doticaju s drugim kulturama i drugim jezicima, a sve to ostavilo je promjene koje i danas osjetimo u njegovoj uporabi. U jednom je trenutku bio politiziran te je domaćim vladarima predstavljao sredstvo kojim su demonstrirali svoju moć, a već je u drugom trenutku bio marginaliziran zbog demonstriranja moći novouspostavljenih tuđih vlasti na našem području. Najveće promjene u jeziku događale su se u njegovu leksiku. Neki su jezikoslovci kroz povijest težili jezičnom čistunstvu te su ga svojim purističkim intervencijama nastojali zaštititi od stranog utjecaja. Jezični purizam je pojava koja se u hrvatskom jeziku uglavnom promatra negativno, a tomu je najveći razlog jezični purizam iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske koji je bio politički dirigiran. Preko noći su se donosile odredbe koje su regulirale korištenje „čistog hrvatskog jezika“, a promjene su često puta donosili nestručnjaci koji su u uporabu hrvatskog jezika uveli samo zbunjenost. Desetljećima prije uspostave NDH, hrvatski je jezik bio sustavno marginaliziran. Zbog utjecaja srpskog jezika, hrvatski standardni jezik doveden je u nepovoljan položaj što je kasnije rezultiralo antisrpskom jezičnom politikom koja se vodila za vrijeme NDH. Nastajali su mnogi članci u kojima se pisalo o razlikama između hrvatskog i srpskog jezika, a najdalje se otišlo time što su se počele tvoriti nove riječi samo kako bi se produbila ta razlikovnost.

Upravo će o novotvorenica biti riječ u ovom radu. Dotaknut ću se razloga njihova nastanka, analizirat ću korpus novotvorenica prikupljen iz političko - prosvjetnog tjednika *Bilogora* te ću pomoću toga korpusa utvrditi neke jezične tendencije toga vremena. U korpus sam prikupio 100 riječi (90

imenica, 9 pridjeva i 1 glagol), a analizirat ću ih prema rječotvornim modelima Branke Tafre i Petre Košutar¹.

---

¹Branka Tafra i Petra Košutar, Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku, SL 67, 87-107 (2009)

2.OBILJEŽJA JEZIČNE POLITIKE U NDH

2.1. Politizacija hrvatskog jezika kroz povijest

Od vremena hrvatskog narodnog preporoda i čitavog 19. stoljeća, pado danas, hrvatski je jezik bio podložan politici i ideologijite predstavnicima vlasti koji su prvenstveno kroz njega željeli reprezentirati svoju moć. Jezik općenito predstavlja sredstvo kojime određena skupina promiče svoju ideologiju i oko sebe okuplja svoje istomišljenike.

Hrvatski jezik, kao najveće obilježje hrvatskog identiteta, kroz povijest je prolazio i još uvijek prolazi kroz politizaciju. Od ilirskog pokreta i ideologije ujedinjenja svih južnih Slavena (jezično, ali i geografski), Vuka Stefanovića Karadžića i njegovih sljedbenika, tzv. vukovaca i njihovog pokušaja brisanja hrvatskog književnog nasljeđa izjednačavanjem narodnog i književnog jezika (Samardžija, 2004: 116-119) preko nametanja srpskog jezika i ekavskog izgovora sa istodobnim marginaliziranjem hrvatskog jezika unutar Kraljevine SHS i Jugoslavije (Samardžija, 2004: 176) pa sve do Nezavisne Države Hrvatske i jezičnih pitanja kojima se hrvatski jezik nastojao očistiti od utjecaja drugih jezika, posebno srpskog. Nakon Drugog svjetskog rata, za vrijeme najjače komunističke diktature, hrvatski jezik je prošao ono isto što je prošao i srpski jezik u NDH. Iako je formalno hrvatski jezik zajedno sa srpskim činio službeni jezik SFRJ, to je u praksi izgledalo drugačije (Samardžija, 2002: 108-115). U svim državnim institucijama, od vojske do različitih omladinskih udruga, srpski jezik se nametao u terminologiji, a nastojalo se očistiti taj zajednički jezik od leksema koji su se koristili u NDH. Neki leksemi su i pogreškom zadobili “epitet“ ustaški². Sustavno marginaliziranje hrvatskog

---

²<http://www.matica.hr/vijenac/569%20-%20570/O%C4%8Dekivao%20sam%20kvalificiranije%20napada%C4%8De/>

jezika kasnije je dovelo do lingvističkih pobuna protiv srbizacije jezika pa se tako, Deklaracijom iz 1967. godine, hrvatski jezik proglasio ravnopravnim i djelomično obranio od srpskog nasilnog utjecaja.

Ni u slobodnoj i suverenoj Hrvatskoj, hrvatski jezik nije izbjegao politizaciju pa tako od 90-ih godina prošlog stoljeća svjedočimorevitalizaciji leksema iz NDH (Samardžija, 2004: 228), nastanku razlikovnog rječnika (Marko Samardžija, *Srpsko-hrvatski objasnidbeni rječnik*, Zagreb, 2015.), te nastanku hrvatskih pravopisa koji su se izmjenjivali kako se mijenjala politička garnitura na vlasti što je dovelo do toga da u više od četvrt stoljeća od samostalnosti u upotrebi imamo četiri neujednačena pravopisa³ te jedan jedinstveni pravopis⁴ iz 2013. godine, koji nije ni malo olakšao odgovore na pravopisna pitanja.

2.2. Hrvatski jezik u NDH

Stoljećima je hrvatski narod, kao i čitava njegova kultura, bio pod utjecajima većih i moćnijih sila. Sa istoka se narod borio protiv turske, kasnije i srpske represije, a sa zapada protiv mađarske, austrijske, talijanske (mletačke) i njemačke. Svaka je od tih sila okupacijom utjecala, ne samo na povijest, kulturu i religiju, već i na jezik kao jednu od temeljnih vrijednosti hrvatskog identiteta. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, 10. travnja 1941., hrvatski je narod s jedne strane dobio dugo željenu samostalnu državu, dok je s druge strane ta

-
1. ³Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, Hrvatski pravopis, Školska knjiga, 1990. (Pretisak izdanja iz 1971. god.), 1994. (2. doručeno izd.), 1995., 1996., 2000. (5., prerađeno izd.), 2002. (6. izd.), 2003. (7. izd.), 2004. (8. izd.), 2006. (9. izd.)
  2. Vladimir Anić - Josip Silić, Pravopis hrvatskoga jezika, Novi Liber, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
  3. Stjepan Babić, Sanda Ham, Milan Moguš, Hrvatski školski pravopis, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
  4. Lada Badurina - Ivan Marković - Krešimir Mićanović, Hrvatski pravopis, Matica hrvatska, 2007., 2008.

⁴Željko Jozić, gl. ur., Hrvatski pravopis, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.

država od prvog do zadnjeg dana bila fašističko - nacistička tvorevina, sa strukturom vlasti koja je svoja nedjela obavljala pod krinkom domoljublja. Upravo je zbog takve vlasti, nakon Drugog svjetskog rata, nad tim nedužnim narodom izvršena osveta, a stotine tisuća ljudi je ubijeno, mučeno i politički protjerano od komunističkog režima i Josipa Broza Tita (Jurčević, 2005: 118-144, 214-236, 364). Od tada je hrvatski narod, a tako i hrvatski jezik kao njegova temeljna vrijednost, postao stigmatiziran te je često doživljavao torture samo zato što je bio hrvatski.

Jedno je od glavnih obilježja politike NDH bilo antisrpsstvo. Ono je bilo rezultat srpske represije i agresije kroz desetljeća prije no što se ukazala prilika za uspostavom neovisne države 1941. godine. Od prvog dana uspostave nove vlasti, pisale su se zakonske odredbe kojima se „preko noći“ željela uvesti promjena u hrvatskom standardnom jeziku. Svaku od tih odredbi potpisivao je poglavnik NDH, Ante Pavelić, ili njegovi bliski suradnici, iz čega proizlazi kako je jezik postao sredstvo za prikazivanjem moći novouspostavljene ustaške vlasti.⁵

Ustaška vlast je velikom brzinom objavljivala radove oko jezičnih pitanja, nastojeći educirati narod kako „pravilno“ pisati i govoriti, unatoč tome što to nije bilo tako jednostavno. O takvu načinu objavljivanja tekstova Marko Samardžija u svome djelu *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* zaključuje:

No i same će ustaše brzo spoznati koliko je od riječi do djela dug put te da ostvarenje planova o kojima govori ova zapovjedna retorika (govor Ante Pavelića o čistoći hrvatskog jezika), usprkos svim nastojanjima, nikako nije jednostavno, a dijelom nije ni moguće. (str.14)

---

⁵http://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37516/zakoni_odredbe_knjiga_I_abby.pdf

Prva zakonska jezična odredba izašla je. 28. travnja 1941. godine, pod nazivom *Zakonska odredba o osnivanju Hrvatskog državnog ureda za jezik* koji je postao institucija koja se bavi jezičnim pitanjima hrvatskog jezika. HDUJ je ovom odredbom dobio svoje početne dužnosti, a Marko Samardžija ih sažima ovako:

1. *Potpun nadzor nad hrvatskim jezikom u javnoj usmenoj i pisanoj porabi i jezično savjetodavstvo,*
2. *skrb o izradbi osnovnih udžbenika i priručnika hrvatskog jezika,*
3. *jezična suradnja sa zakonodavnim i izvršnim državnim i samoupravnim tijelima prilikom sastavljanja nacрта zakona, odredaba i naredaba,*
4. *jezična promičba.*

Upravo su „jezičnom promičbom“, radiostanicama te novinama, ljudi educirani kako pravilno pisati i govoriti. Uvedena je radio emisija „*Za hrvatski jezik*“ koja je najviše prostora posvetila razlici između hrvatskog i srpskog jezika u leksemima i rječotvorbi.

Nastojalo se prikazati kako je u hrvatski jezik primljeno mnoštvo tuđica koje su zamijenile već odavno skovane hrvatske riječi koje pronalazimo u književnoj baštini. Isto tako, stvarale su se nove riječi koje su trebale zamijeniti tuđe lekseme, prvenstveno one koje je hrvatski jezik primio iz srpskog. Upravo to dokazuje kako je jezična politika u NDH bila izrazito puristički nastrojena, zagovarala je čistunstvo vlastitog jezika, a utjecaje, posebno srpskog jezika, nastojala je ograničiti, ali i potpuno ukinuti.

2.2.1. Rječnik, gramatika i pravopis

Do osnutka Nezavisne Države Hrvatske, hrvatski jezik nije imao niti jedan jednojezični rječnik. Najbliži tomu bio je Tomo Maretić s rječnikom „*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*“⁶, no on nije dovršen zbog autorove

---

⁶ Tomo Maretić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* - do Maretićeve je smrti (1938) izašao u 52 sveska u 12 knjiga

smrti(Samardžija, 1993: 27). Osnovana je državna institucija pod nazivom *Hrvatski izdavački bibliografski zavod* koja je dobila zadaću sastaviti jednojezični hrvatski rječnik, a njegovo ishodište bio bi roman „*Ognjište*“⁷, književnika i političara Mile Budaka. Upravo je taj roman smatran najvećim tadašnjim književnim dostignućem, no Budakov pripovjedački jezik stvorio bi problem sastavljačima rječnika zbog niza dijalektizama i regionalizama. Marko Samardžija u knjizi *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* donosi popis od sedamdesetak leksema (Samardžija, 1993: 28) iz štokavskog dijalekta, a uzetih iz Budakovog romana „*Ognjište*“ za koje smatra da bi ih bilo teško uklopiti u rječnik jer: „*brojnost ovakvih (neneutralnih) leksema može u rječniku lako stvoriti dojam da oni u standardnom jeziku pretežu nad općeuporabnim (neutralnim) leksemima, što s jedne strane može dovesti do iskrivljenja slike hrvatskog leksičkog blaga, a s druge rječnik njegovom glavnom svesti na jezični savjetnik.*“ (Samardžija, 1993: 28)

Prilikom sastavljanja rječnika, postavila su se dva problema. Što će biti s dijalektima koji ne tvore bazu standardnog jezika, te što će se učiniti sa stranim riječima koje su se ustalile u hrvatskome leksiku? Postojalo je dvojako mišljenje u vezi dijalekata. Jedna ih je struja željela potpuno izostaviti, dok je druga htjela iz njih preuzeti lekseme koje štokavski dijalekt ne sadrži. Što se tiče tuđica, jedni su smatrali kako bi ih trebalo privremeno uvrstiti u rječnik, dok su drugi htjeli uvrstiti tuđice u rječnik samo kako bi se znalo koje riječi izbjegavati. Izradba rječnika dugo je planirana, no „*nepoznato je i dokle se stvarno stiglo u izradbi RHKJ i kakva je sudbina zadesila građu skupljenu u tu svrhu.*“ (Samardžija, 1993: 30).

Jedna od početnih, gore navedenih, dužnosti HDUJ-a je bila izrada priručnika za hrvatski jezik i školskih udžbenika. Kako bi si gramatičari olakšali posao, preradili su gramatiku „*Hrvatske slovnice za srednje i stručne*

---

⁷ Mile Budak, *Ognjište*: roman iz ličkoga seljačkog života, Matica hrvatska, Zagreb, 1938.

škole“⁸ dr. Josipa Florshütza (Samardžija, 1993: 23). Prije no što je puštena u uporabu, Florshützova je gramatika „popravljenija“ i estetski i sadržajno. Promijenjeni su naziv i korice (iz gramatika u slovnica), te je dodan popis popravaka koje su učenici morali izvršiti na početku školske godine 1941./1942., a odnosili su se na srpske pojmove i primjere slaganja rečenice. Ta je gramatika trebala biti privremeno rješenje te se ubrzo krenulo na sastavljanje nove gramatike, prilagođene zahtjevima vlasti. Godine 1944. objavljen je prvi dio gramatike Blaža Jurišića „*Nacrt hrvatske slovnice*“⁹ (Samardžija, 1993: 26) koji je već u jesen te godine korišten u nastavi. Drugi dio Jurišićeve gramatike nije objavljen, pa je jedina hrvatska gramatika iz razdoblja NDH ostala nedovršena.

Već se u prvim objavljenim člancima i odredbama dalo naslutiti kako će doći do promjena u pravopisu. Do tada, već ustaljeni Boranićev fonološki pravopis¹⁰, zamijenio je onaj morfonološki, tzv. „korienski“ (Samardžija, 1993: 31). Prvi objavljeni zakon kojim je propisana promjena u pravopisu stupila na snagu, bila je „*Ministarska naredba o hrvatskom pravopisu*“. Iako je njome regulirano nekoliko pravopisnih problema poput: kako se piše riječ *poglavnik*, pisanje *-t* i *-h* u primjerima poput *nitko* i *duhan*, dvodijelno pisanje invertiranog futura I, izvorno pisanje stranih imena, pisanje velikim slovima obaju dijelova dvodijelnih imena mjesta, pisanje *d* ispred *s*, *š*, *c*, *č*, *ć* (Samardžija, 1993: 32), ona nije dala naslutiti da će doći do radikalne promjene u pravopisu, odnosno do potpune zamjene fonološkog pravopisa morfonološkim. Već u idućoj odredbi¹¹ (Samardžija, 1993: 31) jasno je propisana primjena upotrebe „korienskog“ pravopisa umjesto fonološkog. Takve su odredbe najviše dotakle ljude koji su se bavili pisanjem, a koji su bili nespremni

---

⁸ Dr. Josip Florshütz, *Hrvatska slovnica za srednje i slične škole*, prerađeno izdanje, Zagreb, 1943.

⁹ Dr. Blaž Jurišić, *Nacrt hrvatske slovnice, Glasovi i oblici u poviestnom razvoju*, Zagreb, 1944.

¹⁰ Dragutin Boranić: *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Nakladni zavod Banovine Hrvatske, Zagreb, 1941.

¹¹ Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu (br. CCXLIX-1083-2. p.-1941)

odjednom zamijeniti stara pravila novima, te je tako došlo do mnogih pogrešaka u korištenju „korienskog“ pravopisa te je „*zaprijetila opasnost od pretvaranja novog pravopisa u karikaturu zapravo i prije negoli je oblikovan.*“ (Samardžija, 1993: 34). Mjesecima su izlazile različite odredbe i objašnjenja uz njih na koji način koristiti morfonološki pravopis. Sve do 1942. godine proučavali su se prijedlozi i ispravljale se nelogičnosti kako bi se usavršio „korienski“ pravopis i ustalila njegova primjena. U kolovozu iste godine, napokon je objavljen rad nešto većeg opsega koji sadrži pravopisna pravila, a kojeg je priredio A.B. Klaić pod nazivom „*Koriensko pisanje*“ (Samardžija, 1993: 35).

Kako bi se spriječio novi nesklad, primjena pravopisnih pravila nije odmah stupila na snagu, već je dano prijelazno razdoblje kako bi se naučila sva pravila koja knjižica donosi. Tek 1944. godine pojavio *Hrvatski pravopis*¹² kojeg su sastavili „*uz suradnju članove HDUJ, članovi Ureda F. Cipra i A. B. Klaić.*“ (Samardžija, 1993: 39). Iako je u povijesti hrvatskog jezika morfonološki pravopis već bio u upotrebi, ovo je prvi puta da su jasno definirana pravila kako ga upotrebljavati.

2.3. Jezični purizam

Jezični purizam je, jednostavnim objašnjenjem, svako nastojanje da se domaći jezik očisti od utjecaja stranog jezika, odnosno da se za svaki strani element pronađe primjerena riječ u domaćem jeziku koja bi imenovala određeni pojam. Jezični purizam ima dvojaku funkciju. Prvenstveno štiti jezik od utjecaja elemenata iz stranih jezika, tj. „*u tom se značenju obično u purizmu predmnijeva isključivost, netolerantnost i općenito nastojanje da se iz nekog jezika uklone svi elementi koji su nastali kao posljedica kulturnih, civilizacijskih i jezičnih dodira: posuđivanja i interferencija.*“ (Turk, 1996: 64), dok mu je druga funkcija očistiti

---

¹²*Hrvatski pravopis*, obradio Ured za hrvatski jezik, Zagreb, 1944.

jezik od domaćih elemenata za koje se smatra da nemaju mjesta u standardnom jeziku, npr. vulgarizmi, dijalektizmi, govori određenih skupina govornika i dr.

Utjecaj jezičnog purizma najviše je vidljiv u leksiku upravo zbog toga što su promjene u njemu najbrže, dok u gramatici i fonološkom području purizma gotovo i nema jer su ti dijelovi jezika zaštićeni od utjecaja vanjskih elemenata.

Purizam se često etiketira kao negativna pojava, najviše zahvaljujući tome što je bio vezan uz politizaciju jezika, no njega se promatra i kao pozitivnu pojavu koja je sačuvala jezik kao obilježje nacionalnog identiteta.

2.3.1. Purizam u hrvatskom jeziku - povijesni pregled

Hrvatski jezik, gledajući njegovu dugu tradiciju, pripada skupini jezika čiji su se jezikoslovci od početka pismenosti borili za jezično čistunstvo, odnosno bili su vrlo puristički nastrojeni. S obzirom na osvajačke tendencije naroda u okruženju kroz čitavu povijest, Hrvati, pa tako i hrvatski jezik, bili su izloženi tuđem utjecaju. Tako se kroz čitavi srednji vijek, a ozbiljnije u 18. stoljeću, hrvatski jezikoslovci bore protiv utjecaja turskoga jezika, u 19. stoljeću protiv utjecaja mađarskog, njemačkog, talijanskog i latinskog, kroz čitavo 20. stoljeće protiv srpskog, a u novije vrijeme protiv prodiranja leksema iz engleskog jezika koji su rezultat promjena u tehnologiji za koje hrvatski jezik jednostavno ne stigne pronaći riječi ili ne stvara riječi koje bi se ustalile među govornicima.

Povijest purizma u hrvatskom jeziku promatra se kroz hrvatsku književnu baštinu, odnosno od početaka hrvatske pismenosti i prijevoda tekstova s latinskog gdje „*stojeći pred leksičkim prazninama već od samih početaka, pisci su bili prisiljeni tražiti hrvatske riječi*“ (Tafra, 1997-1998: 328)

pa do prvih hrvatskih književnih djela. Većina je hrvatskih pisaca renesansne književnosti bila ponosna na svoj narodni, hrvatski, jezik te su često kroz predgovore svojih djela ukazivali na probleme kroz koje on prolazi. Kroz svoja

djela nastojali su poučiti čitatelje kako se trebaju služiti domaćim izrazima kako bi sačuvali svoj jezik od tuđica koje su sve više preplavljale ondašnji narodni jezik. Najbolji primjer početaka jezičnog purizma u hrvatskoj književnoj povijesti pronalazimo u prvom hrvatskom romanu i alegorijskom i rodoljubnom djelu „*Planine*“, Zadrana Petra Zoranića u kojemu on kritizira nerazvijenost književne kulture i nemar tadašnjeg intelektualnog kruga prema vlastitu jeziku.

U 18. stoljeću i tijekom procvata štokavske književnosti, pisci ukazuju na prodor turskog jezika u hrvatski te se pokušavaju oduprijeti tuđicama sastavljanjem popisa riječi koje ne valja koristiti. Najbolji primjer toga vremena je M. A. Reljković i njegovo djelo „*Satir*“ (Turk, 1996: 70) u kojemu kritizira odnos Slavonaca prema vlastitim običajima i vlastitu jeziku.

Kroz 19. stoljeće, hrvatski su puristi ponajviše bili usmjereni prema prevedenicama iz njemačkog, talijanskog i mađarskog te prema novotvorenicama koje su bile osporavane prilikom sastavljanja znanstvenog nazivlja. Mnoge prevedenice iz toga vremena pokazale su se potrebnima, ustalile su se među govornicima i pronašle su svoje mjesto u standardnom hrvatskom jeziku.

Za vrhunca standardizacije jezika i djelovanja vukovaca, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, meta jezičnih purista postali su dijalektizmi. Standardni jezik nastojao se očistiti od unutarjezičnih utjecaja, a „*štokavska se tvrdokornost se pokazivala i u poštokavljivanju izvornih kajkavskih i čakavskih naziva naselja (mijenjajući primjerice Delnice u Dionice, Čakovec u Čakovac, Rika/Reka u Rijeka)*.“ (Turk, 1996: 72). Iz rječnika su izbačene mnoge hrvatske riječi koje pronalazimo u hrvatskoj književnoj baštini, što dokazuje kako se zanemarilo hrvatsko književno naslijeđe. Kako je osnovicom standardizacije jezika uzeta štokavština, on se nastojao očistiti od utjecaja leksema iz druga dva narječja. Liberalnije struje među jezičnim puristima, za riječi kojih nema u štokavskom, uzele su pojedine riječi iz nekog od narječja pa su neki leksemi iz kajkavskog i

čakavskog narječja uspjeli prodrijeti u standardni jezik te su se u govoru zadržali do danas.

Upravo zbog djelovanja hrvatskih vukovaca i njihova pokušaja izjednačavanja hrvatskog jezika sa srpskim, dolazi do sve više pisanih radova u kojima se ukazivalo na nepovoljan položaj hrvatskog jezika. Marija Turk u svom članku *Jezični purizam* navodi neke autore i njihova djela po kojima se može zaključiti nepovoljan položaj hrvatskog standardnog jezika toga vremena:

Nikola Andrić govori u „Braniču jezika hrvatskoga“ (Zagreb, 1911. drugo izdanje popravljeno prema Ivšićevim napomenama) o hrvatskim i srpskim jezičnim posebnostima kao gotovoj činjenici. U rubrici Beograd nam kviri jezik (Obzor, 1923) i u članku Koje nam beogradske riječi ne trebaju (Hrvatsko kolo, knj. VIII, 1927) upozorio je na nepovoljno stanje hrvatskoga jezika. (str.72)

Položaj hrvatskog jezika, ali i naroda, naglo se pogoršao uspostavom Kraljevine SHS i kasnije Kraljevine Jugoslavije, no i dalje su postojale struje koje su željele očuvati hrvatski standardni jezik i poboljšati njegov položaj. „*S nakanom da se poboljša društveni položaj hrvatskog jezika osnovano je 1936. društvo Hrvatski jezik koje je tijekom 1938. godine izdavalo časopis Hrvatski jezik pod uredništvom Stjepana Ivšića.*“ (Turk, 1996: 73)

Uspostavom NDH jezični purizam vidljiv je kroz objave različitih odredbi koje su nastojale regulirati uporabu jezika, a najveće purističke napade doživio je srpski jezik. Jezik za vrijeme NDH doživio je najveću politizaciju u povijesti pa i purizam iz toga razdoblja ima više negativnih nego pozitivnih strana.

Nastankom nove Jugoslavije, jezikoslovci su se borili za hrvatski jezik više no ikad u povijesti. Hrvatski jezik je marginaliziran, u standard su nasilno uvođeni novi leksemi, a unatoč prividnoj ravnopravnosti, hrvatski jezik je bio u najnepovoljnijem položaju nego ikad u svojoj povijesti. U to vrijeme hrvatski puristi su imali umjeren stav prema posuđenicama pa su mnoge tuđe riječi bez ograničenja ušle u hrvatski leksik gdje su se i ustalile.

Nakon uspostave suvremene, moderne i neovisne Republike Hrvatske, došlo je do revitaliziranja leksika, a zahvaljujući procvatu tehnologije i potrebi njezina imenovanja, u leksik su ušle mnoge posuđenice iz engleskog jezika.

2.3.2. Puristički pristup leksiku u NDH

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, težnja za jezičnim čistunstvom bila je najizraženija u povijesti jezika, a „*zahtjevi politički dirigitirana purizma najčešće su iznošeni u zakonima s područja jezika.*“ (Samardžija, 1993: 12). Vlada je preko ministarstva otvorila instituciju koja se bavila jezičnim pitanjima, tzv. HDUJ, i preko koje je regulirala jezične zakone. Za vrijeme NDH najveći puristički pristup ostvario se u leksiku, točnije ponajviše u nastanku novih riječi koje bi zamijenile turcizme, srbizme i ostale tuđice. Već nekoliko dana nakon uspostave NDH izašao je članak „*Zakonska odredba o izricanju osuda, o nazivima sudova i o upotrebi čistoga hrvatskog jezika kod sudova*“ (Samardžija, 1993: 46) u kojemu se propisuje uporaba „čistog“ hrvatskog jezika, bez tuđica koje su preplavile hrvatski jezik i zamijenile domaće izraze. Stvaranje novih riječi ili revitalizacija starih toliko je brzalo da je jezični purizam „*jednim svojim dijelom izmakao kontroli jezičnih stručnjaka.*“ (Samardžija, 1993: 47)

Marko Samardžija, u knjizi *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, govori o položaju paradoksalnosti tadašnjih jezikoslovaca. Ako se prisjetimo da su na našem prostoru gotovo oduvijek vladali režimi unutar kojih se trebalo izboriti za hrvatski standardni jezik, ovo je novina u kojoj su jezikoslovci dobili političku podršku za svoj rad. Paradoks je u tome da su jezikoslovci za vrijeme tuđih režima ustrajali i borili se za vlastiti jezik svim silama, a kad im se pružila podrška, pokazali su svoje nemogućnosti. Nisu uspjeli ispuniti ono što je od njih tražila diktatorska vlast, a purizam koji je obilježio to doba bio je politički obojen i vrlo negativan.

Na području leksika, politički dirigrirani puristi, najveću ustrajnost su pokazali protiv tuđica. Nastojale su se iskorijeniti sve riječi koje je hrvatski jezik preuzeo iz jezika u okruženju, ali najveća težnja je bila „očistiti“ hrvatski jezik od srpskih leksema. Izlazili su mnogi članci i rasprave u kojima se pisalo o razlikama između hrvatskog i srpskog jezika, a „*obuhvaćeno je, opširnije ili usput, ukupno oko 500 riječi.*“ (Samardžija, 1993: 53).

U leksik se također zadiralo kroz promjene imena naseljenih mjesta, ulica i trgova. Mijenjanje imena vodilo se dvojako. S jedne strane nastojalo se pohrvatiti imena mjesta kao npr. *Srijemska Mitrovica* u *Hrvatska Mitrovica*, *Srpsko selište* u *Hrvatsko selište* (Samardžija, 1993: 54) i dr., dok se s druge strane nastojalo dodvoriti politici nacističke Njemačke te su se tako mijenjali nazivi hrvatskih naselja u njemačke kao npr. *Vinkovačko Novo Selo* u *Neudorf* (Samardžija, 1993:47). Trgovi su uglavnom nosili poglavnikovo ime, imena Hrvata koji su zaslužni za uspostavljenu novu državu ili velikih hrvatskih povijesnih ličnosti. Promjenom imena trgova također se dodvoravalo nacističkoj Njemačkoj pa su tako neki od trgova „*preimenovani u Trg Adolfa Hitlera i Park Hermanna Göringa, a Beogradska, Masarykova i Zmaj-Jovina ulica ponijele su imena B. Kašića, F. Krežme i M. P. Katančića*“ (Samardžija, 1993: 55)

Posebno se pazilo na leksik vezan uz psovke i pozdrave. Nastojalo se izbaciti vulgarizme iz svakodnevnog leksika, a za kršenje propisa vezanih uz psovke bila je predviđena i zatvorska kazna. Smatralo se kako je hrvatski jezik psovke pokupio iz balkanskih jezika te kako govorniku hrvatskog jezika ne priliči da se koristi vulgarizmima. Po uzoru na službene pozdrave na režime u Njemačkoj i Italiji, i u Hrvatskoj je propisan obavezni pozdrav a glasio je: *Za dom spremni!* (Samardžija, 1993: 56). Bio je obavezan u svim javnim ustanovama i tiskovinama, a svi dokumenti i proglosti koje je potpisivao sam poglavnik, pa tako i one vezane uz jezik, završavali su s tim pozdravom.

Jezični purizam nije zaobišao niti vojno nazivlje. Kako su u vojnoj hijerarhiji nametnuti srpski nazivi, došlo je do potrebe da se oni promijene, a

jezikoslovci su radije posegnuli revitalizaciji leksema nego stvaranju novih. Tako su se nazivi vojnih činova i vojne tehnologije zamijenili starijim nazivima iz hrvatske vojne povijesti, ali su se i kovali novi leksemi kojima se imenovalo određene vojne termine. Novi leksemi su se također pojavili i u ustaškoj hijerarhiji pa tako pronalazimo lekseme poput *ustašica*, *doglavnik*, *pobočnik* i dr. koji su se političkom propagandnom proširili na čitavo govorno područje i ustalili se u svakodnevnom leksiku.

Samardžija navodi četiri načina čišćenja leksika od tuđica i uvođenja domaćih leksema, a to su: prevođenje, stvaranje novih riječi, revitaliziranje starih leksema te terminologizacija. Po uzoru na njemački jezik, najčešće su se koristile prevedenice poput „*krugoval* (*Rundfunk*), *svjetlopis* (*Lichtbild*), *strovalnik* (*Sturzkampfflugzeug*), *sabirni logor* (*Sammellager*), *cestovna željeznica* (*Strassenbahn*) i dr.“ (Samardžija, 1993: 47). Drugi način je stvaranje novotvorenica, a specifičan tvorbeni način bila je učestalost prefikasa *do-*, *vele-*, i *nad-* (doglavnik, dopredsjednik, velevlast, veleobrt, nadporučnik i dr.) Treći način je revitalizacija lekema iz prošlosti, posebno vojnog i političkog nazivlja koje je iz uporabe istisnuo srpski leksik iz vremena Kraljevine Jugoslavije. Posljednji način je terminologizacija, odnosno način kojim su riječi otprije poznate u leksiku dobile svoje novo značenje (npr. riječ *stožerstaroga* značenja *stup*, a u novom značenju predstavlja jednu od ustrojstvenih ustanova u NDH).

3.NOVOTVORENICE

U jezičnoj literaturi može se pronaći niz definicija neologizama. Gotovo su sve neusklađene, ali se ipak iz pojedinih njihovih zajedničkih odrednica taj termin može pobliže označiti. Najjednostavnijom definicijom, neologizam je novonastala riječ koja se pojavila u govoru, ali u njemu još nije u potpunosti prihvaćena.

Potrebu za stvaranjem novih riječi ima svaki jezik i to zbog niza razloga. Prema Vesni Muhvić-Dimanovski to su:

1. *pojava novih pojmova/predmeta/pojava kojima treba dati ime,*
2. *novi nazivi kao dodatak već postojećima:*
  - a) *ekspresivni nazivi - derogativni, vulgarni, eufemistički, šaljivi i dr.,*
  - b) *stilistički - žargon, formalni/neformalni, razni registri,*
  - c) *pragmatički faktori - jezična ekonomija, estetski razlozi, pomodni trendovi, trenutačna inspiracija i sl.,*
3. *povijesni, politički i drugi.*

U novije vrijeme, najveći razlog imenovanja novih predmeta i pojava je razvoj tehnologije, a hoće li se u nekom jeziku stvoriti nova riječ ili će se prihvatiti posuđenica, ovisi u kolikoj mjeri su nazori jezikoslovaca puristički.

Postoje dva tipa neologizama, *denominativni* i *stilistički* (Muhvić-Dimanovski, 2005: 6). Prvi, rašireniji, tip nastaje iz potrebe za imenovanjem novog iskustva u komunikaciji, a drugi tip nastaje diktiranjem pisca, odnosno na temelju njegova specifičnog načina pisanja.

Termin neologizam ne označuje samo stvaranje novih riječi u leksiku, već označuje i „inovacije u sintaksi jer, na toj se jezičnoj razini također događaju promjene pa primjerice sintaktički kalkovi jednako tako mogu dovesti do znatnih pomaka u jezičnoj praksi.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 8-9)

Stvaranje neologizama usko je povezano uz jezični purizam. Kroz povijest, mnogi su jezikoslovci smatrali kako jezik treba očistiti od tuđeg utjecaja te su imali potrebu stvarati nove riječi.

3.1 Kategorije novotvorenica

U jezičnoj literaturi podjela na kategorije neološke tvorbe razlikuje se od autora do autora.

Prema jezikoslovcu Rondeau, postoje tri kategorije: formalni neologizmi, značenjski neologizmi i posuđenice (Muhvić-Dimanovski, 2005: 8).

Neujednačenost u podjeli potvrđuje i Rey koji jednako tako izlaže tri kategorije, no on ih dijeli na formalne neologizme koji obuhvaćaju i posuđenice, zatim semantičke neologizme i na kraju pragmatičke neologizme (Muhvić-Dimanovski, 2005: 8).

Honselaar iznosi pet kategorija:

1. neostilizam - žargonski oblik višega stila
2. neozastarjelica - stari oblik revitaliziran zbog, uglavnom, političkih promjena
3. neohistorizam - sličan neozastarjelici, samo su dio pasivnog leksika
4. neosemantizam - značenje starog termina zamijenjeno je novim
5. neoformizam- novi oblik novoga značenja (Muhvić-Dimanovski, 2005: 8).

Neologizmi se mogu razvrstati u kategorije i prema drugim kriterijima, npr. kategorije primarne neologije i prevođenje. U primarnu kategoriju ulaze nove riječi koje su nastale imenovanjem novog pojma u konkretnom jeziku, a prevođenje obuhvaća riječi koje već postoje u nekom od drugih jezika. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 8).

Vesna Muhvić-Dimanovski u djelu *Neologizmi – problemi teorije i primjenen* navodi četiri kategorije neologizama. To su: posuđenice, pseudoposuđenice, domaće nove riječi te na kraju nove - stare riječi.

Posuđenice zauzimaju najveći dio leksika. Koliki će udio leksika one obuhvaćati ovisi o purističkim nazorima jezikoslovaca. No, jezik je takav da se posuđenica ne može odmah zamijeniti novotvorenicom. U današnjem jeziku najveći broj posuđenica obuhvaćaju anglizmi i egzotizmi. Velik broj anglizama ušao je u jezik zahvaljujući tomu što je engleski jezik postao jezik tehnologije i međunarodne jezičke komunikacije u kojoj je zamijenio francuski. Egzotizmi su riječi koje označavaju posebnosti pojedinoga naroda, kao na primjer, *lasanje* (tal. lasagne) ili *votka* (rus. vodka). (Muhvić-Dimanovski, 2005: 39-45).

Pseudoposuđenice su u jeziku manje zastupljene od posuđenica. Takve riječi „predstavljaju apsolutnu novinu jer ne postoje kao model u stranom jeziku, nego se posve slobodno oblikuju u nekom drugom jeziku.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 47). Pod pseudoposuđenice kao primjere možemo navesti riječi sa sufiksima *-er*, *-ist* (panker, pamfletist), sa sufiksom *-ing* (marketing), sa sufiksom *-man* (golman) i dr. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 47-49).

Domaće novotvorenice nastaju zbog potrebe imenovanja nekog novog predmeta, a u takvim situacijama se ne poseđe za posuđenicama jer su ti novi predmeti koje treba imenovati svojstveni samo domaćoj jezičnoj zajednici. Kao primjer možemo navesti izraze kao što su: pogrdni naziv *šatoraš*, *azilant*, *foteljaš*, *balvan-revolucija* i dr. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 49-51).

Nove - stare riječi su riječi koje su neočekivano iz različitih razloga doživjele masovnu uporabu, tj. to su riječi otprije poznate u leksiku, ali je njihova učestalost naglo porasla (npr. globalizacija, tranzicija, migrant, terorizam i dr.) (Muhvić-Dimanovski, 2005: 51).

3.2 Tvorba novotvorenica

Kod načina stvaranja neologizama, Vesna Muhvić-Dimanovski piše o tvorbenim obrascima, o stvaranju novih riječi kontrakcijom, o semantičkoj neologiji, o stvaranju novih riječi metonimijom, o stvaranju novih riječi metaforom, o slobodnoj tvorbi te o stvaranju neologizama zbog popunjavanja mjesta antonima.

Prilikom stvaranja novotvorenica najčešće se koriste domaći prefiksi i sufiksi ili imenički i pridjevski djelovi složenica. U hrvatskom jeziku najučestaliji su sufiksi: *-ijada*, *-ica*, *-izacija* te u razgovornom jeziku *-njak* (norijada, tipkovnica, apartmanizacija, narodnjak). Također se proširila uporaba prefiksoida i sufiksoida poput *cro-*, *euro-*, *mega-*, te polusloženica *e-* (Cro Cop, megabajt, europaleta, e-mail). (Muhvić-Dimanovski, 2005: 97-99).

Kod stvaranja riječi kontrakcijom, primjere u hrvatskom jeziku pronalazimo jedino u jeziku reklama dok ih u općoj uporabi gotovo i nema (kulTurizam, Zabafon i dr.).(Muhvić-Dimanovski, 2005: 99-102).

U neološkoj kategoriji postoje i semantičke posuđenice, tzv. *neosemantizmi*, a predstavljaju domaće riječi iz leksika koje su zbog utjecaja stranog leksika dobile dodatno ili novo značenje(npr. krtica u općem leksiku označuje životinju, a u dodanom značenju označuje tajnog agenta).(Muhvić-Dimanovski, 2005: 102-104).

Novotvorenica pod utjecajem metonimije javlja se onda kada vlastito ime postane opća imenica (npr. čitam Krležu- odnosi se na Krležin književni opus ili Markov trg - označuje Vladu Republike Hrvatske i njezino sjedište). (Muhvić-Dimanovski, 2005: 104-105).

Stvaranje novotvorenica metaforom u hrvatskom jeziku postalo je raširenije razvijanjem računalne tehnologije (mouse, bug, window i dr.). Također, metaforom se stvaraju riječi kada se novim leksemima daje značenje

već postojećeg (npr. stari lisac - kao konkretan pojam označuje životinju, a u prenesenom označuje lukavu osobu).(Muhvić-Dimanovski, 2005: 105).

Kod slobodne tvorbe stvaraju se riječi koje označuju neku naciju iz koje potječe pojam koji se imenuje (npr. švedski stol, japanke, francuski krevet i dr). (Muhvić-Dimanovski, 2005: 106).

Velik broj riječi nastaje zbog toga što već postoji njihov antonimski parnjak. Ovakav način stvaranja riječi također je proširen zbog razvoja tehnologije. Tako možemo navesti niz primjera, kao što su:*mobilni telefon - fiksni telefon, priljev mozgova - odljev mozgova, first minute - last minute* i dr.(Muhvić-Dimanovski, 2005: 107).

4. METODOLOGIJA I KORPUS

Jezična disciplina koja proučava nastanak riječi naziva se tvorba riječi. U hrvatskom jeziku, tvorba riječi podrazumijeva „*nastanak riječi od jedne ili od dviju riječi te dio gramatike, u nekih dio leksikologije, koji proučava takav oblik popunjavanja leksičkog fonda i na kraju knjiga u kojoj se opisuju spoznaje te discipline.*“ (Tafra i Košutar, 2009: 87).

U nekih autora, tvorba riječi dolazi kao zasebna disciplina, u nekih kao dio morfologije, u nekih kao leksikologije, dok se u nekih ta jezična disciplina vezuje uz gramatiku. (Tafra i Košutar, 2009: 88).

U hrvatskom jezikoslovlju, u tvorbi riječi se proučava samo nastanak tvorenica, dok nastanak riječi drugim načinima treba „tražiti“ u ostalim jezičnim disciplinama.

Branka Tafra i Petra Košutar su u članku *Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku* odabrale leksikografski pristup tvorbi riječi jer smatraju da „*je upravo u leksikografiji važno razgraničiti što je jedna riječ, što dvije, odnosno koje značenje ostaje dio polisemije, a koje ima status samostalne riječi.*“ (Tafra i Košutar, 2009: 88). Isto tako, rječotvorbu promatraju kao zasebnu disciplinu, iako se ona, kao što smo mogli vidjeti kod ranije navedenih autora, može vezati uz druge jezične discipline.

Hrvatski jezikoslovci iznose različite načine tvorbe riječi. Babić piše da su to izvođenje, slaganje i srašćivanje, Barić i suradnici da su to također izvođenje, slaganje i srastanje, dok Silić i Pranjković kao načine iznose tvorbu prefiksima, sufiksima, prefiksoidima i sufiksoidima, no nitko od njih ne spominje tvorbu složenicama. (Tafra i Košutar, 2009: 90).

Branka Tafra i Petra Košutarnovonastale riječi dijele prema:

- a) tvorbenoj motivaciji - onima kojima se zna od koje su riječi nastale zovu se motivirane, one kojima se ne prepoznaje nastanak su nemotivirane;

- b) prema strukturi riječi- riječ je jezična jedinica veća od morfema pa se zbog toga ona može rastavljati na manje sastavnice (morfeme);
- c) prema tvorbenim sredstvima - riječi nastale afiksoidnom i afiksalskom¹³ tvorbom mogu se raščlaniti, a riječi nastale neafiksalskom tvorbom ne mogu. Afiksima se naziv određuje po mjestu na kojem se nalaze u riječi u odnosu na osnovu pa tako razlikujemo prefiks, infiks i interfiks, sufiks te cirkumfiks;
- d) prema porijeklu - može biti iz istog jezika ili drugog;
- e) prema vrsti tvorbenog procesa - osim afiksima i afiksoidima riječi nastaju semantičkim procesima;
- f) po broju tvorbenih osnova - s jednom tvorbenom osnovom su izvedenice, s dvije ili više su složenice;
- g) po rezultatu tvorbe - osim izvedenica i složenica još i kraćenice, promjenjenice naličnice, posuđenice, prevedenice, oživljenice, sastavljenice, višerječnice, onime, eponime i homonime;

U analizi korpusa novotvorenica nastalih u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj koristio sam se upravo rječotvornim modelom Branke Tafre i Petre Košutar.

---

¹³Branka Tafra i Petra Košutar afikse i afiksoide dijele:

1. prema porijeklu:
  - a) domaći
  - b) strani,
2. prema mjestu u strukturi riječi:
  - a) prefiksi
  - b) sufiksi
  - c) infiksi
  - d) interfiksi
  - e) cirkumfiksi
  - f) prefiksoidi
  - g) sufiksoidi.

5. ANALIZA

Korpus se sastoji od 100 riječi ekscerpiranih iz političko - prosvjetnog tjednika *Bilogora* koji je izlazio od 1942. do 1943. na području Bjelovara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Korpus se sastoji od 91 imenica, 8 pridjeva i 1 glagola.

U tablici se nalaze leksemi ekscerpirani iz novinskih članaka tjednika *Bilogora*, a razvrstani su abecedno. U drugom stupcu nalazi se ekvivalent novotvorenice, a koji predstavlja posuđenicu ili neku, za tadašnje vrijeme, politički neprihvatljivu riječ u hrvatskom jeziku. Od svakog leksema izvedena je osnovna riječ kako bi se ona mogla što lakše tvorbeno raščlaniti.

Tvorbenom raščlambom došao sam do zaključka kako je većina novotvorenica nastala složeno - sufiksalmom ili sufiksalmom tvorbom, a manji dio prefiksalmom - sufiksalmom, prefiksalmom ili čistim slaganjem.

Analizom novotvorenica i njihovom provjerom u otprije objavljenim rječnicima (Franjo Iveković i Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, prema 1. izdanju iz 1901. godine, Naklada Nediljko Dominović, Zagreb, 2009.; Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, Globus, Zagreb, 1990.) te provjerom na Samardžijinu popisu leksičkih inovacija (Samardžija, 1993: 59-61) kojeg je sastavio konzultirajući se četirima rječnicima (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1881-1976; *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska - Matica hrvatska, Novi sad - Zagreb, 1982.; Julije Benešić, *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića*, JAZU, Zagreb, 1985.; Ivan Filipović, *Džepni rječnik hrvatskoga i njemačkog jezika*, II. dio, Zagreb, 1910.) zaključio sam kako zapravo samo mali broj leksema čini jezičnu inovaciju u leksikutoga vremena, dok ostali leksemi predstavljaju oživljenice, tj. lekseme koji su se zbog, uglavnom, političkih razloga izgubili u svakodnevnoj jezičnoj uporabi tada.

	NOVOTVO- RENICA	POSUĐENI-CA	OSNOVNA RIJEČ	TVORBENA RAŠČLAMBA	TVORBENI NAČIN ¹⁴
1.	brodopratnja	konvoj	brod, pratiti	brod+o+pratnj a	ČS
2.	brojidba	statistika	brojiti	brojit+ba	S
3.	brzoglas	telefon	brz, glas	brz+o+glas	ČS
4.	brzobjavka	telegraf	brz, javiti	brz+o+jav+ka	SS
5.	časoviti	minutni	čas	čas+oviti	S
6.	častohleplje	ambicija	čast, hlepti	čast+o+hlep+l je	SS
7.	činored	/	čin, red	čin+o+red	ČS
8.	ćudoredje	moral	ćud, rediti	ćud+o+red+je	SS
9.	djelatan	aktivan	djelovati	djel+atan	S
10.	doglavnik	/	glavnik	do+glavnik	P
11.	dokazala	dokazi	dokaz	dokaz+ala	S
12.	domobran	/	dom, braniti	dom+o+bran+ o	SS
13.	domoradnici	državni službenici	dom, radnici	dom+o+radni ci	ČS
14.	domovnica	/	dom	dom+ovnica	S
15.	dopredsjedni k	/	predsjedni k	do+predsjedni k	P
16.	društvočno	socijalno	društvo	društvo+vno	S
17.	dvokolica	bicikl	dva, kolica	dv+o+kolica	ČS
18.	glavničarstv o	kapitalizam	glavnica	glavni+čarstv o	S

¹⁴ P - prefiksalni, S - sufiksalni, PS - prefiksavno - sufiksalni, SS - složeno - sufiksalni, ČS - čisto slaganje

19.	jeftinba	licitacija	jeftin	jeftin+ba	S
20.	koturaški	biciklistički	kotur	kotur+aški	S
21.	krasnoslov	recitiranje	krasno, sloviti	krasn+o+slov +0	SS
22.	krilnik	/	krilo	kril+nik	S
23.	krugoval	radio	krug, val	krug+o+val	ČS
24.	marvogojstv o	stočarstvo	marva, gojiti	marv+o+goj+ stvo	SS
25.	mirisnica	parfumerija	miris	miris+nica	S
26.	mostobran	/	most, braniti	most+o+bran +0	SS
27.	mudroslovni	filozofski	mudroslov lje	mudroslov+ni	S
28.	nadporučnik	/	poručnik	nad+poručnik	P
29.	narodoznans tvo	etnologija	narod, znanstvo	narod+o+znan stvo	ČS
30.	navalni	ofenziva	navala	naval+ni	S
31.	navjera	kredit	navjeriti	navjer+a	S
32.	novačenje	regrutiranje	novačiti	novač+enje	S
33.	novinstvo	novinarstvo	novine	novin+stvo	S
34.	odaslanstvo	delegacija	odaslan	odaslan+stvo	S
35.	odora	uniforma	/	nemotivirana riječ	/
36.	osposobljenj e	kvalificiranj e	osposoblje n	osposobljen+j e	S
37.	ozljednik	vojni invalid	ozljediti	ozljed+nik	S
38.	oživotvoriti	ostvariti	život, tvoriti	o+život+tvorit i	SS

39.	pisarna	pisarnica	pisar	pisar+na	S
40.	pismohrana	arhiv	pismo, hraniti	pism+o+hran +a	SS
41.	pobočnik	/	bočnik	po+bočnik	P
42.	poglavarstvo	/	poglavar	poglavar+stvo	S
43.	poglavnik	/	glavnik	po+glavnik	P
44.	pometnuće	pobačaj	pometnuti	pometnut+je	S
45.	posebničko	privatno	posebno	posebn+ičko	S
46.	posljedak	rezultat	posljedica	posljed+ak	S
47.	predstojnik	voditelj	stajati	pred+stoj+nik	PS
48.	preustrojstvo	reorganizacij a	ustrojiti	pre+ustroj+st vo	PS
49.	pričuva	rezerva	pričuvati	pričuva+0	S
50.	prijavak	raport	prijaviti	prijav+ak	S
51.	probitak	interes	probiti	pro+bitak	S
52.	promičba	propaganda	promicati	promič+ba	S
53.	propisnik	pravilnik	propisati	propis+nik	S
54.	putničarstvo	turizam	putničar	putničar+stvo	S
55.	ratovođa	/	rat, vođa	rat+o+vođa	ČS
56.	riznica	trezor	riza	riz+nica	S
57.	rojnik	/	roj	roj+nik	S
58.	samokres	pištolj	sam, kresati	sam+o+kres+ 0	SS
59.	samovez	kravata	sam, vezati	sam+o+vez+0	SS
60.	samovoz	automobil	sam, voziti	sam+o+voz+0	SS
61.	samovozništ	automobiliza	sam,	sam+o+voz+n	SS

	vo	m	voziti	ištvo	
62.	sjevernica	kompas	sjever	sjever+nica	S
63.	slador	šećer	slad	slad+or+0	S
64.	slikokaz	kino	slika, kazati	slik+o+kaz+0	SS
65.	slikopis	film	slika, pisati	sliko+o+pis+0	SS
66.	slovnica	gramatika	slovo	slov+nica	S
67.	služnik	težak	služiti	služ+nik	S
68.	smjestište	smještaj	smjestiti	smjesti+šte	S
69.	središnjica	centrala	središnji	središnji+ca	S
70.	stega	disciplina	stegnuti	steg+a	S
71.	stražnik	stražar	straža	straž+nik	S
72.	strojopis	daktilografij a	stroj, pisati	stroj+o+pisati	SS
73.	strovalnik	bombarder	strovaliti	stroval+nik	S
74.	svjetlomet	reflektor	svijetliti, metati	svjetl+o+met +0	SS
75.	svjetlopis	fotografija	svijetliti, pisati	svjetl+o+pis+ 0	SS
76.	šakači	boksači	šaka	šak+ač	S
77.	tiskopis	tiskovina	tisak, pisati	tisk+o+pis+0	SS
78.	tvorivo	građa	tvoriti	tvor+ivo	S
79.	uljudba	kultura	ljudi	u+ljud+ba	PS
80.	uredovnica	kancelarija	uredovni	uredovni+ca	S
81.	ustaškinja	/	ustaša	ustaš+kinja	S
82.	ustrojstvo	struktura	ustrojiti	ustroj+stvo	S

83.	velečastni	svećenik	časno	vele+časni	P
84.	veleobrt	industrija	obrt	vele+obrt	P
85.	velevlast	velika sila	vlast	vele+vlast	P
86.	vodnik	/	vod	vod+nik+0	S
87.	vojnica	/	vojni	vojni+ca	S
88.	voznica	vozna karta	voziti	voz+nica	S
89.	vrhunaravno	onostrano	naravno	vrhu+naravno	P
90.	zamotak	paket	zamotati	zamot+ak	S
91.	zanimani	zainteresiran i	zanimati	zanima+ni	S
92.	zasjenak	sjena	sjena	za+sjena+ak	PS
93.	zborovođa	kantor	zbor, vođa	zbor+o+vođa	SS
94.	zemljoradnja	poljoprivred a	zemlja, raditi	zemljo+radnja	ČS
95.	zemljovid	mapa	zemlja, vid	zemljo+vid	ČS
96.	zemljopis	geografija	zemlja, opis	zemljo+pis	ČS
97.	zrakoplov	avion	zrak, ploviti	zrak+o+plov+ 0	SS
98.	zvučnik	glasnogovor nik	zvuk	zvuk+nik	S
99.	živinar	veterinar	živina	živin+ar	S
100.	živinarstvo	veterinarstvo	živinar	živinar+stvo	S

5. ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja bio je utvrditi inovacije u leksiku u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. To sam utvrdio na temelju prikupljenih novotvorenica u političko - prosvjetnom tjedniku *Bilogora* (1942.-1943.). Prikupljenim korpusom novotvorenica i njihovom analizom, može se zaključiti kako udio novonastalih leksema nije toliko velik za koliko ga pretpostavlja prosječni poznavalac povijesnih promjena u hrvatskom leksiku. Od ukupnog popisa od 100 leksema, svega desetak njih može se potvrditi na Samardžijinu popisu novotvorenica iz NDH. Međutim, ni taj broj ne može biti vjerodostojan jer je „*svaki, pa i najopsežniji rječnik sui generis samo autorski izbor iz leksičkog blaga nekog jezika.*“ (Samardžija, 1993: 61). Ostali leksemi, njih oko 90%, predstavlja oživljenice, tj. lekseme koji su zbog različitih jezičnih razloga nestali iz jezične uporabe, a to sam zaključio provjerom u ranije izdanim rječnicima (Franjo Iveković i Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, prema 1. izdanju iz 1901. godine, Naklada Nediljko Dominović, Zagreb, 2009.; Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, Globus, Zagreb, 1990.) i provjerom na Samardžijinu popisu leksema kojeg je sastavio koristeći se četirima rječnicima (Samardžija, 1993: 59-61). Također, jezičnom analizom navedenog korpusa novotvorenica, zaključio sam kako je najviše novih leksema nastalo sufikslnim ili složeno - sufikslnim tvorbenim načinom, a manji dio prefikslnom, prefikslnom - sufikslnom tvorbom, te čistim slaganjem. Hrvatski jezik iz doba NDH bio je izložen izrazito purističkim tendencijama. Tvorile su se nove riječi čiji su se ekvivalenti već odavno ustalili u jezičnoj uporabi, a koliko je jezični purizam toga vremena bio politički diktiran, najvišedokazuje njegova usmjerenost protiv srpskog jezika i njegova utjecaja na hrvatski.

SAŽETAK

U radu su ukratko iznesena obilježja jezične politike iz vremena Nezavisne Države Hrvatske. Objašnjen je puristički utjecaj na jezik koji se očitovao kroz promjene u pravopisu, gramatici i leksiku. Ukratko je sažet rječotvorni model Tafre i Košutar koji je kasnije primjenjen na prikupljeni korpus. Ekscerpiranjem novotvorenica iz članaka političko - prosvjetnog tjednika *Bilogora*, prikupljen je korpus od 100 leksema (91 imenica, 8 pridjeva i 1 glagol) koji su bili podvrgnuti tvorbenoj analizi. Analizom su se utvrdile neke rječotvorne tendencije toga vremena.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski jezik, jezični purizam, tvorba riječi, NDH, novotvorenice*

POPIS LITERATURE:

Knjige:

1. Josip Jurčević, *Bleiburg - Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte - DIS, Zagreb, 2005.
2. Marko Samardžija, *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
3. Marko Samardžija, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.
4. Marko Samardžija, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, drugo, prošireno izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004.
5. Marko Samardžija, *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
6. Marko Samardžija, *Nekoć i davno: Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2002.
7. Vesna Muhvić-Dimanovski, *Neologizmi – problemi teorije i primjene*, FF Press, Zagreb, 2005.
8. Vlasta Rišner, *Iz jezične prošlosti i sadašnjosti*, Matica hrvatska, ogranak Osijek, Osijek, 2006.

Članci:

1. Branka Tafra, *Povijesna načela normiranja leksika*, Rasprave IHJJ, SV. 23-24 (1997-1998), Str 325-343
2. Branka Tafra i Petra Košutar, *Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku*, SL 67, 87-107 (2009)

3. Marija Turk, *Jezični purizam*, FLUMINENSIA, god. 8. (1996), br. 1-2, str. 63-79
4. Marija Turk i Maja Opašić, *Linguistic Borrowing and Purism in the Croatian Language*, pregledni članak, SL 65, 73-88 (2008)

Rječnici:

1. Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, Globus, Zagreb, 1990.
2. Franjo Iveković i Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, prema 1. izdanju iz 1901. godine, Naklada Nediljko Dominović, Zagreb, 2009

Internetski izvori:

1. <http://library.foi.hr/novine/d.php?sqlx=N00090&sqlid=1&C=90&H=&vrs ta=&grupa=&lang=hr> posjećeno 1. lipnja 2017.
2. <http://www.matica.hr/vijenac/569%20-%20570/O%C4%8Dekivao%20sam%20kvalificiranije%20napada%C4%8De/> - posjećeno 6. rujna 2017.
3. http://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37516/zakoni_odredbe_knjiga_I_abby.pdf - posjećeno 6. rujna 2017.